

Czytelnik, użytkownik, klient, odbiorca w bibliotece cyfrowej... czyli KTO?

JOLANTA MAZUREK

Biblioteka Kórnicka, Polska Akademia Nauk

j.mazurek@bkpan.poznan.pl

Streszczenie

W referacie zaprezentowano profil czytelnika biblioteki cyfrowej. Literatura przedmiotu dość szeroko i w różnych aspektach opisuje badania prowadzone nad czytelnikiem w różnego typu bibliotekach. Współczesne księżnice, realizując potrzeby rynku, coraz częściej decydują się na nową formę usług, tj. na stworzenie czytelnikom zdalnego i nieograniczonego dostępu do zbiorów. Specyfika polskiego bibliotekarstwa w ostatniej dekadzie wpłynęła na fakt liczego tworzenia się w Polsce zarówno regionalnych, jak i instytucjonalnych bibliotek cyfrowych. Z miesiąca na miesiąc liczba zbiorów dostępnych w Internecie, a pochodzących z polskich bibliotek, systematycznie rośnie. Niezwykle ważne zatem wydaje się sformułowanie odpowiedzi na pytanie: KTO korzysta z bibliotek cyfrowych? Zrozumienie dla kogo tworzone są cyfrowe zasoby pozwoli bibliotekarzom przyszłości świadomie kształtować rozwój nie tylko dostępnych kolekcji cyfrowych, ale również może wpłynąć na kształt bibliotekarstwa cyfrowego. Zdefiniowanie wirtualnego odbiorcy, zrozumienie jego potrzeb czytelniczych może stać się również asumptem do podjęcia współpracy, której wymiernym efektem może być bardziej aktywne współtworzenie bibliotek cyfrowych przez niektóre środowiska. W niniejszym referacie, na podstawie wyników własnych badań ankietowych, przedstawiony zostanie profil czytelnika zasobów bibliotek cyfrowych: ile ma lat, gdzie mieszka, czym się zajmuje zawodowo oraz jakie jest jego wykształcenie. Ponadto, część referatu poświęcona będzie porównaniu czytelnika biblioteki cyfrowej z typowym polskim internautą, dając poglądowo odpowiedź na pytanie, czy czytelnik zasobów cyfrowych to typowy *surfer* czy może biblioteki cyfrowe przyciągają do siebie niszowy typ użytkowników zasobów sieciowych.

Słowa kluczowe: czytelnik biblioteki cyfrowej, użytkownik Internetu, ewaluacja bibliotek cyfrowych

Wstęp

Rozwój bibliotekarstwa cyfrowego w Polsce od samego początku w (od 2002 r.) cechuje pewna odmiennosc w stosunku do podobnych tego typu inicjatyw w Europie czy na świecie. Biblioteki cyfrowe tworzone najczęściej na poziomie regionów czy instytucji traktowane są jako dodatkowa forma e-usług danej instytucji, wykorzystująca możliwości technologiczne współczesnej rzeczywistości. Obserwując zmiany zachodzące w świadomości społecznej zarówno samych bibliotekarzy, jak i decydentów różnego szczebla, wyraźnie zaobserwować można, że etap wstępny rozwoju bibliotek cyfrowych w kraju minął i obecnie jest coraz mniej publicznej debaty, o sens i zasadność tworzenia zasobów cyfrowych czy też potencjalną „kradzież” czytelników, przepowiadającą koniec bibliotek tradycyjnych. Stosunkowo niewielkie koszty związane ze zorganizowaniem biblioteki cyfrowej sprzyjają

powstawaniu kolejnych tego typu inicjatyw, powodując dynamiczny rozwój bibliotekarstwa cyfrowego w Polsce¹.

Ten kolejny etap, charakteryzujący się lawinowo wzrastającą liczbą także coraz lepiej wyposażonych bibliotek cyfrowych, mających zaplecze techniczne do digitalizacji na szerszą skalę, dysponujących pracownikami digitalizacji wyposażonymi często w nowoczesny sprzęt, przesuwa pytania z pozycji CZY budować bibliotekę cyfrową w kierunku: JAK w najbardziej dogodny sposób zorganizować bibliotekę cyfrową. Coraz bogatsze doświadczenia płynące z instytucji, które wcześniej uruchomiły funkcję udostępniania zbiorów poprzez Internet oraz właściwie postawione cele całej inicjatywy dają możliwości przyjęcia odpowiedniej formy organizacyjnej: zbiory cyfrowe udostępniane są zarówno poprzez biblioteki cyfrowe, archiwa czy repozytoria instytucjonalne.

Niezależnie jednak od formy, w jakiej udostępniane są te zbiory, dostępność ich w Internecie wymaga, aby usługa ta, która funkcjonuje obok innych usług sieciowych, spełniała wymogi i zapotrzebowanie wciąż rozwijającego się rynku i była postrzegana przez użytkowników-internautów jako atrakcyjne, funkcjonalne i wiarygodne źródło dostępu do informacji. Niestety, sami bibliotekarze wspierani przez środowisko informatyczne nie są w stanie spełnić tego wymogu. Obecny stan zaawansowania rozwoju dostępu do zasobów cyfrowych wymaga celowego i świadomego doboru udostępnianych treści. Biblioteki cyfrowe mają sens istnienia tylko wtedy, jeśli kolekcje, które udostępniają, są wciąż atrakcyjne i zaspokajają potrzeby użytkowników. Biblioteki cyfrowe zatem – tak jak każdy produkt dostępny na rynku – wymagają wieloaspektowej oceny będącej wynikiem systematycznego monitoringu rozwoju tego produktu. Z drugiej jednak strony, ocena biblioteki cyfrowej jest procesem złożonym, wymagającym strategicznego podejścia, właściwego i najlepiej dostosowanego do badanej inicjatywy. Nie istnieje wzorzec metodologiczny, który można zastosować w każdym środowisku biblioteki cyfrowej. Biblioteka cyfrowa jest żywym organizmem rozwijającym się – tak więc jej ocena ma również wartość tymczasową, która z biegiem lat dewaluje się.

Biblioteka cyfrowa stanowiąca złożoną strukturę technologiczno-organizacyjną, funkcjonuje we wzajemnej zależności obszarów ją współtworzących. Marchionini [1] zdefiniował 4 obszary współtworzące to środowisko. Wzajemne zależności i relacje zachodzące w tych obszarach lub pomiędzy nimi stanowią potencjalny przedmiot studiów nad bibliotekami cyfrowymi. Zgodnie z tą typologią przedmiot zainteresowania mogą stanowić:

- społeczność użytkowników (ang. *community*),
- usługi (ang. *services*),
- technologia (ang. *technology*),
- zawartość (ang. *content*).

Mając na uwadze fakt, że w środowisku polskim ośrodki i instytucje rozwijające biblioteki cyfrowe funkcjonują w zdecydowanie różnych warunkach i dysponują różnymi nakładami na tworzenie i utrzymanie bibliotek cyfrowych, podkreślić należy, że ewaluacja jako proces czasochłonny i kosztowny jest przeprowadzana lokalnie, na własne potrzeby, w bardzo ograniczonym zakresie lub w pewnych obszarach całkowicie pomijana.

¹ Dynamikę tego rozwoju obserwować można, monitorując informacje pojawiające się na stronie serwisu Federacja Bibliotek Cyfrowych [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/>

Doświadczenia płynące z ponad siedmioletniego funkcjonowania Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej² stały się przyczynkiem do podjęcia interakcji z wirtualnym czytelnikiem zasobów udostępnianych przez polskie biblioteki cyfrowe, początkując tym samym badania skupione wokół społeczności bibliotek cyfrowych. Przez blisko 3 miesiące (grudzień 2008-luty 2009) czytelnicy bibliotek cyfrowych mogli udzielić odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety on-line. Pozyskane odpowiedzi pozwoliły m. in. odpowiedzieć na pytanie, kim jest internauta, dla którego tworzone są zasoby cyfrowe i stworzyć jego profil [2]. Badanie to było podstawą dla dokonania charakterystyki odbiorców treści dystrybuowanych przez polskie biblioteki cyfrowe. W prezentowanym opracowaniu, jedynie fragmentarycznie, niektóre kwestie uzupełnione zostały danymi pochodzącymi ze statystyk dla serwera Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, gromadzonych przez okres 1 roku (01.09.2008-31.08.2009). W celu stworzenia pełniejszego obrazu internauty-czytelnika zasobów cyfrowych pozyskane dane przedstawiono w kontekście najnowszych badań, charakteryzujących polskiego Internautę, sporządzanych przez firmy zajmujące się monitoringiem mediów.

Profil internauty-czytelnika zasobów cyfrowych

Płeć czytelników

Wśród 964 czytelników, którzy zdecydowali się odpowiedzieć na ankietę, znaczącą liczbę stanowili mężczyźni (67%). Kobiety stanowiły jedynie 30% ogólnej liczby respondentów.

Przeprowadzony przez Megapanel PBI/Gemius raport badający polskich internautów prezentuje, iż korzystanie z zasobów sieciowych rozkłada się w 2008 r. prawie równomiernie pomiędzy kobiety (49,3%) i mężczyzn (50,7%) [3]. Ponad dwukrotna przewaga mężczyzn w odniesieniu do kobiet, w ogólnej liczbie korzystających z bibliotek cyfrowych, świadczy o tym, że kobiety mimo, że korzystają z zasobów Interentu na poziomie porównywalnym z mężczyznami, są ponad dwukrotnie rzadziej zainteresowane odwiedzaniem witryny biblioteki cyfrowej niż mężczyźni.

Wiek czytelników

Najchętniej z takiej formy udostępniania zbiorów (31%) korzystają ludzie młodzi, w wieku pomiędzy 20. a 30. rokiem życia – czyli prawie co trzeci czytelnik w bibliotece cyfrowej należy do tego przedziału wiekowego. Jednakże zważając tę grupę wiekową, zauważyć można, że blisko co piąty czytelnik biblioteki ma 20-25 lat (aż 19% w ogólnej liczbie czytelników). Porównywalny procent ogólnej liczby jest reprezentowany przez czytelników w wieku 31-40 lat (21%) oraz 51-60 lat (20%). Sumując procentowy udział tych najbardziej aktywnych grup wiekowych przyjąć można, że ponad połowa całej społeczności korzystającej z bibliotek cyfrowych (52%) to internauci pomiędzy 20. a 40. rokiem życia.

Interesującym pozostaje fakt, wyraźnie obniżonej popularności bibliotek cyfrowych wśród osób w wieku 41-50 lat (14%). Domyślnie założyć można, iż ta grupa wiekowa, będąca w pełni rozwoju

² Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa. [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wbc.poznan.pl/>

zawodowego oraz wciąż aktywnego momentu pozyskiwania nowych umiejętności, mogłaby stanowić aktywną grupę użytkowników bibliotek, wykorzystujących tę formę udostępniania zbiorów, choćby jedynie do celów związanych z pracą zawodową czy celów edukacyjnych. Badania obejmujące wiek czynnych internautów w Polsce wskazują, że ten przedział wiekowy wykazuje ponad 50% próg korzystających z sieci [4]. Wyraźnie obniżona liczebność tej czynnej w Internecie grupy wiekowej wśród czytelników bibliotek cyfrowych jest zastanawiająca i zachęca do pogłębionych i ukierunkowanych badań w tym zakresie.

Grupą wiekową, która deklaruje najsłabsze zainteresowanie korzystania z bibliotek cyfrowych są osoby poniżej 19. roku życia. Stanowią one tylko 3% ogólnej liczby respondentów. Badani należący do tej grupy wiekowej to, domyślnie przyjmując, uczniowie różnego typu szkół posiadający co najwyżej średni poziom wykształcenia. Mając na uwadze fakt, iż Internet staje się coraz bardziej powszechnym medium zarówno w gospodarstwach domowych (aż 74,5% badanej próby ma szerokopasmowy dostęp do Internetu oraz 8,7% deklarujących niższą prędkość łącza [5]) jak i w szkołach różnego typu (np. projekty „Internet w szkołach” [6], „Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – Internet szansą na lepszy start w przyszłość dla uczniów Małopolski” [7]) przyczyny takiego stanu rzeczy należałoby poszukać w zdecydowanie innych obszarach. Przeprowadzona analiza celów wykorzystania Internetu w grupie osób do 19. roku życia wykazuje, że ta grupa wiekowa zdecydowanie odmiennie wykorzystuje Internet w porównaniu z pozostałymi grupami wiekowymi. Najmłodsi internauci, znacznie częściej niż inni użytkownicy, wykorzystują sieć w celu zamieszczania komentarzy na stronach internetowych, publikowania w Internecie własnej twórczości oraz udziału w grupach dyskusyjnych [8]. Biblioteki cyfrowe do tej pory nie udostępniają takich form aktywności, stąd, być może, w jakimś stopniu wynika ich mała popularność wśród osób do 19. roku życia. Z pewnością na taki stan rzeczy wpływa także fakt, iż w Polsce system bibliotek cyfrowych rozwija się w dużej przewadze w środowiskach bibliotek akademickich i naukowych [9], dlatego też ta grupa wiekowa świadomie nie była brana pod uwagę przez twórców bibliotek cyfrowych, jako docelowi odbiorcy kolekcji cyfrowych. Taki stan rzeczy charakteryzuje jedynie obecną sytuację w Polsce i w przyszłości może ulec zmianie, jednakże wydaje się mało prawdopodobne aby proporcje grup wiekowych korzystających z bibliotek cyfrowych zmieniły się radykalnie. Dla zaspokojenia potrzeb czytelniczych tej grupy, rozwijane są specjalne portale (np. Wolne Lektury [10], Interklasa [11]) wspierane zarówno przez instytucje ministerialne, fundacje pozarządowe, jak też inicjatywy prywatne.

Badania przeprowadzone z ramienia Biblioteki Narodowej wskazują, że odwiedzenie chociażby jeden raz biblioteki tradycyjnej dowolnego typu w ciągu roku zadeklarowało 24% badanych powyżej 15. roku życia, przy czym największe zainteresowanie, bo aż 71%, wykazała grupa osób nastoletnich [12]. Podsumowując, osoby do 19. roku życia będące czynnymi użytkownikami Internetu nie postrzegają bibliotek cyfrowych jako interesujących miejsc w sieci i w razie potrzeb najprawdopodobniej częściej korzystają z usług bibliotek tradycyjnych.

Drugą grupą wiekową, która jest reprezentowana przez najmniejszą liczebnie społeczność korzystających z bibliotek cyfrowych, są osoby w wieku 61 lat i powyżej, stanowiące 9% ogólnej liczby czytelników. Zauważając, tylko 1% wśród tej liczby stanowią osoby powyżej 71. roku życia. Taki stan rzeczy odzwierciedla ogólne tendencje w rozwoju Internetu, a tym samym wszelakiego typu usług dostępnych w sieci.

Badania przeprowadzone przez CBOS pokazują, iż „przeciętny wiek ludzi dorosłych, niekorzystających z sieci wynosi 56 lat” i że im starsi są respondenci, „tym większe prawdopodobieństwo, że znajdują się w grupie nieużywających Internetu” [13]. Analizy te pokazują, że w grupie powyżej 65 lat aż 94% populacji nie używa Internetu. Z drugiej strony, obserwatorzy przemian zachodzących w polskim Internecie zauważają nowe zjawisko, jakim jest „stopniowe trwanie generacyjnego charakteru Internetu w Polsce” [14]. Internet staje się medium coraz bardziej wykorzystywanym przez starsze pokolenia, które stopniowo, z różnych przyczyn, dogania środowisko młodszych użytkowników. Obecne badania pokazują, że przeciętny wiek ludzi dorosłych, korzystających z Internetu wynosi 35 lat, a tylko 6% badanych w grupie wiekowej powyżej 65. roku życia korzysta z Internetu [15]. Firmy zajmujące się monitoringiem Internetu zwracają uwagę na fakt, że „seniorzy stanowią ciągle powiększającą się grupę wśród użytkowników Internetu” i prognozują, że z różnych przyczyn ten wzrost będzie bardziej widoczny w latach przyszłych [16].

Biblioteki cyfrowe w Polsce są zjawiskiem dość młodym i jeszcze wciąż mało obecnym w świadomości internautów. Biorąc z jednej strony pod uwagę analizy wykazujące niewielką popularność Internetu wśród tej grupy wiekowej, a z drugiej strony mimo wszystko ich 9% obecność w bibliotekach cyfrowych, należy przypuszczać, że ta grupa czytelników zasobów cyfrowych z różnych przyczyn będzie rosła. Z pewnością, w przyszłych badaniach należy zwrócić uwagę, jak będzie kształtować się liczebność tej grupy wiekowej wśród społeczności internautów odwiedzających biblioteki cyfrowe.

Badając zależność pomiędzy płcią a wiekiem czytelników bibliotek cyfrowych, uwypuklić należy fakt, że w przedziale wiekowym do 19 lat kobiety stanowią znaczącą liczbę czytelników (43%), a w przedziale 20-25 lat jest ich nawet więcej niż mężczyzn (52%). W przeważającej większości zatem, internautki, które są zainteresowane korzystaniem z bibliotek cyfrowych to kobiety młode. Przedstawicielki innych grup wiekowych stanowią już nieliczną grupę czytelników.

Wykształcenie

Ogólnie czytelnicy bibliotek cyfrowych to osoby wykształcone. Więcej niż połowa posiada wykształcenie wyższe (56%), w tym wyższe magisterskie 44%. Co 10 czytelnik (11%) posiada stopień naukowy. Co trzeci czytelnik (28%) legitymuje się wykształceniem średnim. Jedynie nieliczni (2%) posiadają wykształcenie podstawowe.

Najwięcej polskich internautów w 2008 roku legitymowało się wykształceniem średnim lub policealnym (39%) oraz wyższym (33%). Wykształcenie zasadnicze zawodowe posiadało 12% użytkowników sieci, 5% wykształcenie gimnazjalne a 11% podstawowe [17].

Zawód

Analizując dane dotyczące zawodu czytelników, dowiadujemy się, że grupami, które wyraźnie wyodrębniły się spośród pozostałych, były osoby studiujące, stanowiące 20% wszystkich użytkowników oraz pracownicy naukowcy (17%). Częściej zatem niż co 3 osoba odwiedzająca biblioteki cyfrowe jest studentem lub pracuje naukowo.

Pewna grupa społeczeństwa ze względu na wykonywaną pracę zawodową ściśle związana jest z wykorzystaniem szeroko rozumianej „lektury”, a biblioteka cyfrowa jest jedną z podstawowych instytucji w Internecie organizującą dostęp do niej. Wydawać by się zatem mogło, że czytelnikami

zasobów bibliotek cyfrowych będą w dużej mierze np. nauczyciele oraz uczniowie. Niestety, stanowią oni zaledwie odpowiednio 7% i 2% czytelników bibliotek. O ile w przypadku uczniów grupa ta tożsama jest z czytelnikami do 19. roku życia, w stosunku do których powyżej podjęta została próba wyjaśnienia niepopularności bibliotek cyfrowych, o tyle w przypadku nauczycieli sprawa wydaje się trudniejsza do wyjaśnienia. W pewnym stopniu sytuacja ma związek bezpośrednio z określonym typem zasobów dostarczanych przez biblioteki cyfrowe, a z drugiej strony, ukierunkowana dziedzinowo czy tematycznie kolekcja może stanowić cenne źródło lektury w określonych dziedzinach i tworzyć ważny element warsztatu pracy nauczyciela. Badania z 2006 r., prezentowane na III konferencji Interenet w bibliotekach: „Zasoby elektroniczne: podaż i popyt” ewidentnie pokazują, że znajomość adresów internetowych z dostępnymi treściami cyfrowymi jest wśród bibliotekarzy szkolnych, odpowiedzialnych za dystrybuowanie wiedzy w tym środowisku, bardzo niska [18]. Na 244 odpowiedzi ankietowanych „50 osób znających pojęcie *digitalizacja* nie potrafiło wskazać żadnego adresu w Internecie, gdzie znaleźć można zdigitalizowane zbiory biblioteczne. Można więc przypuszczać, że tylko 33 osoby z grupy znającej pojęcie digitalizacja korzystały z tego typu zasobów”. Dodatkowo autorka tej analizy podkreśla fakt niechęci nauczycieli przedmiotowych do cytowanych przez uczniów źródeł pochodzących z zasobów elektronicznych. Badanie to obwarowane jest uwagą, że powyższe wnioski nie odnoszą się do charakterystyki całego środowiska szkolnego, a jedynie do badanej próby. Łagodząco wpływa również fakt, iż 2006 r., w którym przeprowadzone zostało to badanie środowisk szkolnych, stanowił wciąż mało jeszcze istotny moment w kształtowaniu się systemu bibliotek cyfrowych w Polsce, a tym samym istnienia ich w środowisku bibliotekarzy szkolnych. Niniejsza analiza mająca na celu wyłonienie grup użytkowników, przeprowadzona po 3 latach od tamtego badania, w momencie gwałtownego rozwoju bibliotek cyfrowych w Polsce, wyraźnie pokazuje, że środowisko szkolne – zarówno uczniowie jak i nauczyciele – wciąż nie są aktywną grupą korzystającą z zasobów udostępnianych w bibliotekach cyfrowych. Taki stan rzeczy z pewnością jest zastanawiający i wymaga bardziej ukierunkowanych i pogłębionych analiz. Aktualizacja badań środowiska szkolnego w tym zakresie pozwoliłaby określić stan obecny, a bibliotekarzom cyfrowym wskazałaby w jakim kierunku biblioteki mają się rozwijać, aby ich cyfrowe zasoby były przydatne także dla uczniów i nauczycieli.

Biblioteka cyfrowa cieszy się większą popularnością wśród czytelników, którzy nie pracują zawodowo, tj. emerytów, rencistów, gospodyń domowych oraz bezrobotnych, niż wśród uczniów i nauczycieli. Stanowią oni 9% wszystkich korzystających z zasobów bibliotek cyfrowych. Właśnie ta grupa czytelników, niewykorzystująca zasobów cyfrowych do pracy zawodowej, stanowi ciekawy obszar badań i obserwacji. Badania CBOS pokazują, że osoby niepracujące w żaden sposób zawodowo, stanowią procentowo największą grupę nieużywającą wcale Internetu [19]. Dla konkretnie zdefiniowanej grupy niepracujących, nieużywanie Internetu przedstawia się następująco:

- renciści 88%,
- emeryci 87%,
- bezrobotni 58%,
- gospodynie domowe i inni niepracujący 52%.

Według tych badań tylko 33% osób niepracujących zarobkowo korzysta z sieci. Spośród tych właśnie internautów kształtuje się grupa czytelników bibliotek cyfrowych i stanowi ona 9% wszystkich korzystających z jej zasobów, tworząc trzecią, jednorodną grupę zawodową pod względem

liczebności wśród wszystkich czytelników bibliotek cyfrowych. Bibliotekami dedykowanymi do obsługi tej grupy społeczeństwa są przede wszystkim biblioteki publiczne, które „służą zaspokajaniu potrzeb oświatowych, kulturalnych i informacyjnych ogółu społeczeństwa oraz uczestniczą w upowszechnianiu wiedzy i kultury” [20]. Badania czytelnictwa bibliotek publicznych w latach 2000-2007 wskazują na systematyczny spadek liczby czytelników, zmniejszony ich odsetek w stosunku do liczby mieszkańców, a także zarówno na malejącą ilość wypożyczeń na zewnątrz, jak i wypożyczeń prezencyjnych [21]. Przyjąć zatem należy, że grupa społeczeństwa niepracująca zawodowo, nietworząca z pewnością całej społeczności korzystającej z bibliotek publicznych, ale będąca jej częścią, korzysta w dużym stopniu ze zbiorów gromadzonych przez biblioteki publiczne. W pewnym stopniu, spadek czytelnictwa w bibliotekach publicznych jest zatem powodowany przez zmniejszenie zainteresowania się ofertą tych bibliotek również przez czytelników niepracujących. Z drugiej strony, zauważalne zainteresowanie tej grupy społecznej zasobami bibliotek cyfrowych pozwala przypuszczać, że to właśnie ona stanowiła będzie w przyszłości coraz bardziej prężną grupę jej czytelników. Wydaje się więc, że biblioteki publiczne coraz częściej obsługiwały będą swoich czytelników, udostępniając im cyfrową wersję swoich zbiorów.

Do końca 2005 r. tylko 3 biblioteki publiczne w Polsce udostępniały swoje zbiory w ramach bibliotek cyfrowych [22]. Z „Raportu o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2008” wynika, że digitalizacja zbiorów jest przeprowadzana przez bardziej czynnych na tym polu reprezentantów wszystkich typów bibliotek publicznych, a w porównaniu z rokiem 2006 liczba instytucji w każdym typie tych bibliotek wzrosła [23]. Co więcej, dane zgromadzone do 30 czerwca 2008 r. pokazują, że 10 bibliotek wojewódzkich, 16 powiatowych oraz 10 miejskich i wiejskich bibliotek publicznych współtworzy w regionie biblioteki cyfrowe. Można zatem przypuszczać, że liczba bibliotek publicznych, które w ten sposób dają czytelnikom możliwość korzystania ze swoich zbiorów, w latach następnych będzie rosła. Przypuszczalnie również czytelnicy bibliotek cyfrowych, którzy nie pracują zawodowo, będą w przyszłości coraz bardziej zainteresowani korzystaniem z cyfrowych obiektów udostępnianych nie tylko przez biblioteki publiczne, ale także specjalistyczne czy naukowe. Dla tego typu czytelnika oferta czytelnicza sieci bibliotek cyfrowych staje się coraz bardziej atrakcyjna, gdyż w bibliotekach tradycyjnych często nie mają oni dostępu do pewnego rodzaju publikacji (np.: naukowych czy zbiorów specjalnych). Należy zatem przypuszczać z dużym prawdopodobieństwem, że w przyszłości właśnie ta grupa społeczeństwa będzie postrzegała biblioteki cyfrowe jako atrakcyjne miejsce w sieci i będzie tworzyła coraz większą społeczność czytelniczą kolekcji cyfrowych.

Podsumowując, grupa osób niepracujących, najmniej wśród innych grup zawodowych korzystająca z Internetu, wpisująca się w ogólną tendencję spadku zainteresowania bibliotekami publicznymi, tworzy łatwą do wyodrębnienia i zauważalną, trzecią co do liczebności grupę czytelników bibliotek cyfrowych. Brak dotychczasowych badań w zakresie obserwacji liczebności tej grupy w bibliotekach cyfrowych, nie pozwala na śledzenie oraz analizę tych zmian, a tym samym obserwację potencjalnego wzrostu zainteresowania bibliotekami cyfrowymi przez osoby niepracujące zawodowo. Można jedynie zauważyć znaczącą ich obecność w bibliotekach cyfrowych. Z pewnością w przyszłości badania użytkowników bibliotek cyfrowych, powinny objąć również ten aspekt, zwracając uwagę na przesuwanie się form korzystania tej grupy społecznej z tradycyjnych usług bibliotecznych w kierunku usług oferowanych przez biblioteki cyfrowe.

Miejsce zamieszkania

Prawie połowa (49%) czytelników bibliotek cyfrowych mieszka w dużych miastach liczących powyżej 100 000 mieszkańców. 17% mieszka w miejscowościach powyżej 25 000 mieszkańców (25 000-100 000). Ogólnie zauważyć można tendencję, że im mniejsze miejscowości, tym mniejszy jest tam procent czytelników korzystających z zasobów cyfrowych, a im większe miejscowości, tym procent ten wzrasta. Dla mieszkańców wsi i miast do 5 000 mieszkańców procent ten wynosi odpowiednio 9% i 8%.

Taki rozkład procentowy jest tożsamy z ogólną tendencją charakteryzującą użytkowników Internetu w Polsce. Blisko 2/3 dorosłych Polaków to mieszkańcy większych miast i aglomeracji, a stosunkowo najmniej korzystających z sieci jest na wsi [19].

Kraj zamieszkania

Czytelnicy odwiedzający polskie biblioteki cyfrowe w większości mieszkają w Polsce. Takiej odpowiedzi udzieliło 860 ankietowanych, tj. 89%. Ponadto, jako kraj zamieszkania wskazano: Niemcy (14 ankietowanych), Ukraina (9), Francja (5), USA (5), Białoruś (5), Australia (2), Szwecja (2), Kanada (2), Czechy (2), Belgia (1), Bułgaria (1), Izrael (1), Norwegia (1), Rosja (1), Wielka Brytania (1).

Analiza danych dla serwera Wielkopolskiej Biblioteki Cyfrowej, rejestrującego domeny krajów, z jakich korzystali czytelnicy ze zbiorów dostępnych w WBC, potwierdza odwiedziny czytelników z krajów całego świata. Wśród najczęściej notowanych domen internetowych (oprócz pl) były: en-us (38 728 odwiedzin), de (272 310), ru (14 237), fr (3 817), en-gb (1 900), cs (1 529), sv (1 096).

Podsumowanie

Zaprezentowana powyżej analiza danych pozwoliła stworzyć portret wirtualnych czytelników, którzy postrzegają usługi oferowane przez biblioteki cyfrowe jako atrakcyjne i którzy wykorzystują zasoby, jakie one dostarczają. Twórcom bibliotek cyfrowych analiza ta dała odpowiedź na pytanie, kim jest odbiorca treści cyfrowych i dla kogo w większości tworzone są biblioteki cyfrowe. O ile w przypadku różnego typu bibliotek tradycyjnych, zbadanie kim jest czytelnik nie jest sprawą trudną, o tyle w przypadku bibliotek cyfrowych, w związku z brakiem bezpośredniego kontaktu bibliotekarza i czytelnika, wymaga to zdecydowanie chęci współpracy po obydwu stronach. Współpraca taka z punktu widzenia twórców bibliotek cyfrowych oraz bibliotekarzy jest konieczna i pozwala na ukierunkowany rozwój bibliotek cyfrowych, wyczulony głównie na potrzeby ich użytkowników. Wydaje się, że takie podejście bibliotekarzy spotyka się ze zrozumieniem odbiorców treści dostępnych w bibliotekach cyfrowych. Czytelnicy dobrowolnie i chętnie wzięli udział w badaniu ankietowym, a liczba nadesłanych odpowiedzi (964), bez szczególnie zakrojonej akcji marketingowej, świadczy o chęci ich współpracy oraz o tym, że chcą mieć oni wpływ na dalszy rozwój bibliotek cyfrowych. Dodatkowo należy podkreślić fakt, iż prawie wszyscy czytelnicy, którzy udzielili odpowiedzi na pytania ankiety, zdecydowali się również na podanie swoich danych kontaktowych (telefon, adres zamieszkania lub adres e-mail) a nawet personalnych. Świadoma rezygnacja z anonimowości, jaką daje badanie poprzez Internet, świadczy o poważnym podejściu do tematu i zrozumieniu celowości tego rodzaju badań, a także o chęci współpracy.

Kto zatem korzysta z zasobów polskich bibliotek cyfrowych?

Częściej czytelnikami w bibliotece cyfrowej są mężczyźni niż kobiety, które ponaddwukrotnie rzadziej korzystają z tej formy udostępniania zbiorów od mężczyzn, a które prawie na równi z mężczyznami korzystają z Internetu.

Pod względem wieku najliczniejszą grupę stanowią czytelnicy pomiędzy 20. a 40. rokiem życia oraz powyżej 51 lat, którzy sumarycznie stanowią blisko $\frac{3}{4}$ wszystkich użytkowników bibliotek.

Co piąty czytelnik jest studentem, prawie tyle samo jest pracowników naukowych, a niemalże co dziesiąty czytelnik nie pracuje zawodowo. Te trzy grupy zawodowe stanowią najbardziej liczną reprezentację zawodową czytelników i w sumie stanowią prawie połowę wszystkich czytelników bibliotek cyfrowych.

Ze zbiorów bibliotek cyfrowych korzystają ludzie wykształceni: ponad połowa z nich posiada wykształcenie wyższe, a więcej niż co 10 czytelnik posiada stopień naukowy.

Prawie połowa czytelników bibliotek cyfrowych mieszka w dużych miastach i aglomeracjach miejskich. Im mniejsza miejscowość, tym ogólnie mniejszy jest tam procent osób zainteresowanych korzystaniem z zasobów cyfrowych.

Zbiory polskich bibliotek cyfrowych w większości wykorzystują obywatele zamieszkujący nasz kraj. Najczęstszymi użytkownikami spoza terytorium Polski są nasi sąsiedzi z Niemiec i Ukrainy. Niemniej jednak nie należy pomijać faktu, że zasoby polskich bibliotek cyfrowych wykorzystywane są przez obywateli państw z całego świata.

Piśmiennictwo

- [1] Marchionini G., *Introduction to Digital Libraries. DELOS Summer School*. Italy 2002. [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: http://www.is.informatik.uni-duisburg.de/courses/dl_ss04/foalien/02-intro-marchionini.pdf
- [2] Mazurek J., *Drogi Czytelniku jak korzystasz z biblioteki cyfrowej? Próba odpowiedzi*. [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/2009/105/a.php?mazurek>
- [3] Pelc M., Karbowski M., *Polski internet 2008/2009*. Megapanel PBI/Gemius [on-line]. Warszawa: Gemius SA [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: http://pliki.gemius.pl/Raporty/2009/02_2009_Polski_internet_2008_2009.pdf
- [4] Feliksiak M., Wenzel M., *Portret internauty. Komunikat z badań*. [on-line]. Warszawa: Gemius SA [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_033_09.PDF
- [5] *Diagnoza internetu 2009*. Red. Krzysztof Krejtz. Warszawa, 2009, s. 47.
- [6] *Scholaris. Interentowe Centrum Zasobów edukacyjnych MEN* [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://scholaris.pl/cms/index.php/news/show?id=5B7IHRVORNXXJUR7N1SPB3JG>
- [7] *Województwo Małopolskie. Samorząd* [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.malopolskie.pl/Informatyka/Inicjatywy?id=2098>
- [8] *Diagnoza internetu 2009*. Red. Krzysztof Krejtz. Warszawa, 2009, s. 50.
- [9] *Federacja Bibliotek Cyfrowych* [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://fbc.pionier.net.pl/owoc/list-lib>.
- [10] *Wolne Lektury* [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.wolnelektury.pl/katalog/>
- [11] *Interklasa. Polski Portal Edukacyjny* [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.interklasa.pl/portal/index/strony>
- [12] Wolff K., *Spoleczny zasięg książki w Polsce 2008r.* [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ebib.info/2009/104/a.php?wolff>.

- [13] Centrum Badania Opinii Społecznej [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_033_09.PDF.
- [14] Kościański A., *Zmiana struktury wiekowej w polskim Internecie: pokolenie rodziców dogania pokolenie dzieci*. W: *Portret internauty – raport CBOS i Gazeta.pl*. [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.slideshare.net/Divbi/2009-portret-polskiego-internauty-gazetapl-i-cbos>. s. 50.
- [15] Tamże, s. 10.
- [16] Wołejko M., *Internet – miejsce dla seniorów*. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: http://pliki.gemius.pl/Raporty/2007/Gemius_SA_Internet_dla_seniorow.pdf.
- [17] *Raport „Polski internet 2008/2009”*. Megapanel PBI/Gemius. [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: http://pliki.gemius.pl/Raporty/2009/02_2009_Polski_internet_2008_2009.pdf
- [18] Boryczka B., *Użytkownicy zasobów cyfrowych w bibliotekach szkolnych*. W: *III konferencja: Internet w bibliotekach. Zasoby elektroniczne: podaż i popyt*. Wrocław, 12-14 grudnia 2005 r. [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: NK"[http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/iwb3/artukul.php?n"http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/iwb3/artukul.php?n](http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/iwb3/artukul.php?n).
- [19] Feliksiak M., Wenzel M., *Portret internauty. Komunikat z badań*. [on-line]. Warszawa: Gemius SA [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2009/K_033_09.PDF
- [20] *Ustawa z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach*. Dz. U. 1997 Nr 85 poz. 539 art.18 rozdz. 5 *Biblioteki publiczne* [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bn.org.pl/0-bn/ustawa-o-bibliotekach>.
- [21] Maj J., *Bessa także w bibliotekach publicznych – dlaczego?* Bibliotekarz 2008, nr 12, s. 2-5.
- [22] Kowalska M., *Dygitalizacja zbiorów bibliotek polskich*. Warszawa 2007. s. 242.
- [23] Winogrodzka K., *Raport o stanie automatyzacji bibliotek publicznych 2008*. W: *VIII Ogólnopolska Konferencja „Automatyzacja Bibliotek publicznych”*. Warszawa 26-28 listopada 2008. [on-line]. [Dostęp 07.12.2009]. Dostępny w World Wide Web: K"[http://www.ebib.info/images/file/Raport2008.pdf"http://www.ebib.info/images/file/Raport2008.pdf](http://www.ebib.info/images/file/Raport2008.pdf)